

کتاب‌های درسی در مصوبات شورای عالی معارف/فرهنگ

[۱۳۳۵-۱۳۰۴ ش]

● فاطمه فرهمند*

مقدمه

نظام نوین آموزشی ایران در آستانه شکل‌گیری با دو رویکرد دولتی و ملی نمود یافت. مدرسه‌های ملی آن دسته از مدرسه‌هایی بودند که توسط علاقه‌مندان به تعلیم و تربیت تأسیس شدند. همین افراد برای انسجام و هماهنگی در فعالیت‌های خود، در حدود یک دهه قبل از پیروزی مشروطه، به تأسیس «انجمن معارف» دست زدند. فعالیت این انجمن طی بیش از دو دهه، به تأسیس رسمی «شورای عالی معارف» در سال ۱۳۰۰ انجامید. «مجلس شورای ملی» (دوره چهارم) با واگذاری بخشی از عرصه تصمیمات فرهنگی به این شورا، زمینه تشکیل اولین جلسه آن را از مهر ۱۳۰۱ فراهم کرد.

شورای عالی معارف طی سه دوره فعالیت خود، با عنوان‌های «شورای عالی معارف» (۱۳۱۷-۱۳۰۱)، «شورای عالی فرهنگ» (۱۳۴۶-۱۳۱۷) و «شورای عالی آموزش و پرورش» (۱۳۴۷ تاکنون)، موفق به تشکیل بیش از ۲۲۰۰ جلسه شده است. جایگاه حقوقی شورا از یک سو، و نقش‌آفرینی اعضای نامدار و دانشمند آن از سوی دیگر، شورا را به یکی از تأثیرگذارترین و پایدارترین نهادهای قانون‌گذاری عرصه فرهنگی - البته در لایه تدوین و تصویب آیین‌نامه‌ها، نظام‌نامه‌ها، اساسنامه‌ها و نظایر آن - تبدیل کرده است (نوید و روح‌بخش، ۱۳۹۹: ۸-۷). بر این اساس در نوشتار حاضر، شرح وظایف این شورا و آن دسته از مصوباتش که در ارتباط با کتاب‌های درسی است - کتاب‌های مصوب شورا برای قرائت دانش‌آموزان در خارج از برنامه رسمی - و با مجوز شورا تألیف شده‌اند، مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

* محقق و پژوهشگر حوزه تعلیم و تربیت

الف) قانون شورای عالی معارف / فرهنگ و مصوبات آن در عرصه کتاب‌های درسی

شورای عالی معارف (۱۳۱۷-۱۳۰۱) و شورای عالی فرهنگ (۱۳۴۶-۱۳۱۷) را می‌توان نهادی دولتی به منظور سیاست‌گذاری متمرکز فرهنگی در ایران تلقی کرد. در واقع این شورا با تدوین و تصویب قوانین و مقررات مورد نیاز، پایه ساختار نظام فرهنگی، علمی و آموزشی نوین را بنیان گذاشت.

قانون شورای عالی معارف مشتمل بر ۱۵ ماده در اسفند ۱۳۰۰ به تصویب مجلس شورای ملی رسید. بند نخست این قانون، هدف اصلی شورا را «توسعهٔ دوایر علوم و اشاعهٔ معارف و فنون و رفع نقایص تحصیلات علمی و فنی» ذکر کرده است. کما اینکه در سایر فصل‌ها و بندها نیز عرصه‌های متعدد فرهنگ و آموزش مورد توجه قرار گرفته‌اند. از جمله در فصل دوم در شرح وظایف شورا آمده است:

۱. اهتمام در ترویج خط و زبان و ادبیات فارسی و عربی و نشر مقالات علمی عام‌المنفعه.

۲. تطبیق تألیفات مخصوصه به مدارس با دستورات رسمی و رد و قبول آن‌ها.

۳. حکمیت در مورد کتبی که برای تألیف یا ترجمه از طرف وزارت معارف به معرض مسابقه گذاشته شده‌اند و به مؤلف یا مترجم آن جایزه داده می‌شود.»

چنانچه ملاحظه می‌شود، در قانون شورای عالی معارف^۱، در سه بند مأموریت حمایت از تألیف و چاپ کتاب به‌عهدهٔ شورا گذاشته شده بود. این مفاد در قانون بعدی شورا با عنوان «لایحهٔ قانونی تشکیل شورای عالی فرهنگ»^۲ در قالب بند زیر اصلاح و تداوم یافت:

۴. تطبیق کتبی که باید در مدارس تدریس شود با برنامه‌های رسمی و اجازهٔ تدریس

آن‌ها در مدارس و انتخاب کسانی که تألیف یا ترجمه و تصحیح کتب علمی و فنی از طرف وزارت فرهنگ به آنان واگذار می‌شود و اظهار نظر در مواردی که تألیف یا ترجمه‌ای از طرف وزارت فرهنگ به مسابقه گذارده می‌شود.»

اما به دنبال کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، قانون جدید شورا ملغی و عملاً نیز حوزهٔ کتاب از مذاکرات و مصوبات شورا خارج شد. به هر حال در بیش از ۱۰ وظیفه‌ای که برای این شورا تا اواخر دههٔ ۱۳۲۰ (سال ۱۳۳۰) منظور شده بود، معمولاً یکی از آن‌ها به حوزهٔ کتاب، اعم از کتاب درسی یا غیردرسی اختصاص داشت. البته از این سال به تدریج موضوع حمایت از تألیف و نشر کتاب‌های غیردرسی مغفول ماند و فقط کتاب‌های درسی وزارت فرهنگ تحت پشتیبانی شورا و وزارت فرهنگ قرار گرفت.

۱. مصوب مجلس شورای ملی، دورهٔ چهارم، در ۲۰ اسفند ۱۳۰۰

۲. مصوب مجلس شورای ملی، مورخ ۱۸ دی‌ماه ۱۳۳۱

ب) اقدامات شورا در عرصه کتاب درسی مدرسه‌ها

بررسی فعالیت‌های شورا در سه دهه نخست فعالیتش (۱۳۳۰-۱۳۰۱) حاکی از عملکرد گسترده آن در عرصه کتاب بود. صرف نظر از مأموریت حقوقی شورا در این خصوص، بایسته است به نقش اعضای برجسته و به تمام معنا فرهنگی آن توجه کرد. ملاحظه آسامی نخستین اعضای شورای عالی معارف و همچنین رجال علمی برجسته‌ای که بعداً به عضویت شورا درآمدند، نشان می‌دهد، این شورا از همان بدو تأسیس و فعالیت، از نظرات و آرای برجسته‌ترین دانشمندان وقت کشور بهره برده است.

به نظر می‌رسد به واسطه اعضای دانشمند شورا، زمینه واگذاری بخشی از حوزه تألیف کتاب‌های درسی و قرائتی به رجال علمی برجسته‌ای همچون بدیع‌الزمان فروزانفر، حسن پیرنیا، رضازاده شفق، محمد معین، علینقی وزیری، عباس اقبال آشتیانی، نصرالله فلسفی، علی اصغر شمیم، و... فراهم شد.

اعضای شورای عالی معارف در راستای مأموریت شورا برای انتخاب کتاب و همچنین احراز صلاحیت علمی مؤلفان کتاب‌های مورد نظر، کمیسیونی با عنوان «کمیسیون انتخاب کتاب» تشکیل داد. به این منظور در گام نخست اساسنامه‌ای برای کمیسیون تدوین و به این شرح به تصویب شورای عالی معارف رسید (مرکز اسناد شورای عالی آموزش و پرورش، جلسه ۳۸، ۱۳۰۴/۱۰/۷):

□ اساسنامه کمیسیون انتخاب کتاب

● فصل اول: تشکیل کمیسیون

کمیسیونی برحسب تصمیم شورای عالی معارف برای اجرای فقرات اول و هفتم و پانزدهم، از ماده دوازدهم قانون شورای عالی معارف، برای انتخاب کتب تدریسی مطابق مقررات ذیل در وزارت معارف تشکیل می‌گردد:

● ماده ۱. اعضای رسمی کمیسیون به تصویب شورای عالی معارف برای مدت چهارسال به موجب حکم وزیر معارف انتخاب می‌شوند و بعد از انقضای دو سال از دوره اول، نصف اعضا به حکم قرعه خارج و به عوض آنها انتخاب می‌شود. ولی از آن به بعد به جای هر نصف از اعضا که مدت چهار سال عضویت آنها تمام شده، جدیداً انتخاب به عمل خواهد آمد.

ماده ۲. حداقل اعضای رسمی ۱۸ و حداکثر ۳۴ نفر خواهد بود.

تبصره: اعضای که به واسطه انقضای مدت از عضویت معاف شده‌اند، ممکن است مجدداً انتخاب شوند.

- **ماده ۳.** اعضای رسمی کمیسیون باید علاوه بر اطلاعات علمی و فنی، در تدریس و تعلیم دارای بصیرت و تجربه کامل باشند.
- **ماده ۴.** ریاست عالیۀ کمیسیون با شخص وزیر معارف می‌باشد. لکن برای مدت دو سال هیئت مدیره، مرکب از یک نفر رئیس و یک نفر نایب رئیس و دو نفر منشی، با اکثریت انتخاب می‌شوند.
- **ماده ۵.** کمیسیون از حیث تخصص و صلاحیت اعضا به شعب مختلفه تقسیم می‌شود و عضویت در یک شعبه مانع از عضویت در شعبه دیگر نخواهد بود.
- **ماده ۶.** هر شعبه دارای یک نفر رئیس مشغول خواهد بود که وظیفه او انتظام جلسات و تقسیم کار بین اعضا و تقدیم راپورت‌های شعب به کمیسیون می‌باشد.
- **ماده ۷.** هر یک از شعب راپورت جامعی از مطالعات و تشخیصات خود به کمیسیون تقدیم می‌دارد و کمیسیون راپورت‌های شعب را تحت مطالعه قرار داده، نتیجه را به شورای عالی معارف راپورت خواهد داد.
- **ماده ۸.** هر شعبه در صورت لزوم با تصویب وزارت معارف می‌تواند یک نفر کاتب که وظیفه او فقط استنساخ و پاک‌نویس است داشته باشد.

● فصل دوم: وظایف کمیسیون

- **ماده ۹.** کمیسیون موظف است کلیه کتبی را که فعلاً در مدارس ابتدایی و متوسطه تدریس می‌شود و همچنین مؤلفاتی را که تدریس آن‌ها مورد تقاضا و ترویج است، در شعب مربوطه با کمال دقت و تفصیل تحت نظر و مطالعه آورده، صحیح‌تر و بهتر آن‌ها را تعیین و انتخاب نماید.
- **ماده ۱۰.** نظر کمیسیون و شعب آن در انتخاب و ترجیح کتب متوجه نکات ذیل خواهد بود:
 ۱. تشخیص صحت مطالب و حس اسلوب کتب و مطالعه و موافقت آن‌ها با اصول ترتیب دینی و ملی از حیث تأثیر اخلاقی و فکری.
 ۲. تشخیص موافقت و عدم موافقت مندرجات کتب با دستور رسمی مدارس.
 ۳. ترجیح کتب از حیث صلاحیت اصول انشا و ترجمه و حسن خط و طبع و تصویر و کاغذ و غیره.
- **ماده ۱۱.** کمیسیون موظف است که برای حسن خط و تصاویر و طبع و کاغذ و صحافی کتب تدریسی عنداللزوم شرایط و حدودی تعیین و اعلان نماید که برطبق آن مؤلفین و طابعین کتب را تهیه نمایند.

● **ماده ۱۲.** کمیسیون باید کتبی را که ترجمه یا تألیف آن از طرف وزارت معارف به مسابقه گذاشته می‌شود با شرایط مقررہ تطبیق نماید.

● **ماده ۱۳.** وزارت معارف هر سال مبلغ معینی را در بودجه خود به‌عنوان حق‌الزحمه اعضای کمیسیون و مصارف آن منظور خواهد نمود.

این اساسنامه کمیسیون اصلاح کتب مدارس به طوری که در شورای عالی معارف تصویب شده است، در ۱۳ ماده صحیح است و به موقع اجرا گذاشته می‌شود (یوسف مشار). به دنبال تصویب اساسنامه کمیسیون انتخاب کتاب، در جلسه بعدی شورا، اعضای کمیسیون طبق اساسنامه مذکور به این شرح انتخاب شدند (مرکز اسناد شورای عالی آموزش و پرورش، جلسه ۳۹، ۱۴/۱۰/۱۳۰۴):

📌 صورت ۲۱ نفر اعضای کمیسیون انتخاب کتب:

♦ ابوالحسن فروغی، رئیس دارالمعلمین ♦ محمد بروجردی، مدعی‌العموم کل استیناف
♦ مصطفی قلیخان بیات، معاون وزارت فوائد عامه ♦ سیدجوادخان عامری، معلم دارالفنون
♦ رشید یاسمی ♦ میرزا رضاخان فهیمی ♦ میرزا اسمعیل خان مرآت ♦ میرزا محمد رضا ابروانی،
رئیس دایره تحقیق ♦ میرزا علی اکبر خان سیاسی، معلم دارالفنون ♦ دکتر محمودخان،
معلم دارالمعلمین ♦ میرزا محسن خان قریب ♦ سید ابوالفتح، نماینده مجلس شورای ملی
♦ سید حبیب‌اله خان مظفری ♦ آقای میرزا عیسی خان صدیق، معلم دارالمعلمین
♦ میرزا محمدخان تنکابنی، معلم دارالفنون ♦ میرزا عبدالعظیم خان قریب، معلم دارالفنون
♦ فخر داعی ♦ میرزا علی اصغر خان حکمت، رئیس تفتیش وزارت معارف ♦ میرزا نصراله خان
جهانگیر ♦ شیخ علی دشتستانی.

بررسی و ملاحظه عنوان‌های ده‌ها کتاب درسی و انتخاب مؤلفان آن‌ها در جدول این نوشتار، از اهمیت و تلاش اعضای این کمیسیون برای احراز صلاحیت نویسندگان نشان دارد. با این توضیح که تصمیمات کمیسیون بعد از تصویب اولیه، می‌باید در شورای عالی معارف به تصویب نهایی می‌رسید که فهرست جدول بیانگر این مصوبات است. به هر حال با این تدابیر تا پایان سلطنت پهلوی اول و واقعه سوم شهریور ۱۳۲۰، تألیف ۲۲ جلد کتاب در شورا تصویب شد که برخی از آن‌ها کتاب درسی و برخی کتاب قرائتی بودند.

ج وضعیت کتاب‌های درسی، از سال ۱۳۲۰ به بعد

به طور کلی رویکرد نظام آموزشی در حوزه کتاب‌های درسی در دوره پهلوی اول، کم و بیش در دهه بعدی نیز با تفاوت‌هایی تداوم یافت. نکته درخور توجه اینکه با توجه به تحولات سیاسی تابستان ۱۳۲۰ (هجوم متفقین به ایران و تصرف برخی شهرها و خروج

رضاخان از ایران تحت عنوان واقعه سوم شهریور ۱۳۲۰)، اعضای شورای عالی فرهنگ در اولین جلسه خود به تاریخ ۱۸ شهریور، تألیف و چاپ تعدادی قریب به ۳۰ کتاب درسی را تصویب کردند. این آمار با توجه به تصویب تعداد فقط ۲۲ کتاب در دوره پهلوی اول می تواند قابل تأمل باشد.

در واقع فضای باز سیاسی دهه ۱۳۲۰ این فرصت را فراهم کرد که عرصه فرهنگ، از جمله کتاب، به طور فزاینده‌ای مورد توجه قرار گیرد و آمار نشر کتاب افزایش فوق العاده‌ای یابد. اما به عللی نامعلوم، تقریباً با آغاز نخست‌وزیری مصدق در سال ۱۳۳۰ این فرایند کاهش یافت. کما اینکه در سال‌های بعد از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ نیز به جز چند مورد استثنایی، برای مدتی از دستور کار شورا خارج شد.

اما این شرایط آشفته در عرصه کتاب‌های درسی چندان دوام نیاورد. به طوری که به دنبال آشکار شدن برخی معضلات واگذاری چاپ و نشر کتاب‌های درسی به مؤلفان پراکنده، ناشران خصوصی و کتاب فروشان، شورای عالی فرهنگ در دوره وزارت دکتر پرویز ناتل خانلری این موضوع را مورد آسیب‌شناسی قرار داد و در نهایت طی پیشنهادی از طرف وزارت فرهنگ، هیئت دولت مقرراتی در این خصوص تصویب کرد که در همین جلسه شورا توسط خانلری به شرح زیر قرائت شد (مرکز اسناد شورای عالی آموزش و پرورش، جلسه ۱۰۵۴-۱۳۴۲/۲/۸):

متن تصویب‌نامه

به منظور بهبود وضع کتب درسی دبستان‌ها و دبیرستان‌ها و تهیه متن کتاب‌های متناسب با پیشرفت علم و فرهنگ و ارزانی بها و توزیع منظم آن‌ها، هیئت وزیران در جلسه ۱۳۴۱/۱۲/۱۸، بر حسب پیشنهاد شماره ۴۱/۱۲/۹ وزارت فرهنگ تصویب نمودند:

● **ماده ۱.** تألیف و تهیه کتاب‌های درسی دبستانی و دبیرستانی از این تاریخ منحصراً بر عهده وزارت فرهنگ است.

● **ماده ۲.** برای تهیه متون این کتاب‌ها، هیئتی در وزارت فرهنگ مرکب از عده‌ای از دبیران و استادان و سایر دانشمندان به تشخیص و دعوت وزارت مزبور تشکیل می‌گردد. آیین‌نامه مربوط به تعداد اعضا و انتخاب آنان به تصویب شورای عالی فرهنگ خواهد رسید.

● **ماده ۳.** مدام که چاپخانه‌های وزارت فرهنگ یا دولتی تا آن حد مجهز نشده که بتواند کلیه کتاب‌های درسی مورد نیاز کشور را تهیه نماید، وزارت فرهنگ می‌تواند چاپ و توزیع این کتاب‌ها را به شرکتی مرکب از ناشران و کتاب‌فروشان که صلاحیت فنی و علمی و مالی این شرکت مورد تأیید وزارت فرهنگ قرار گیرد، برای مدت معینی واگذار نماید. متن اساسنامه این شرکت باید با مقررات موضوعه و مفاد این تصویب‌نامه منطبق باشد و نماینده وزارت فرهنگ دارای سمت بازرس انفرادی و مسئول حسن اجرای قرارداد در شرکت خواهد بود.

● **ماده ۴.** تا زمانی که تمام یا بعضی از کتب درسی دبیرستان‌ها از طرف هیئت مذکور در ماده ۲ تهیه نشده، وزارت فرهنگ می‌تواند از بین تألیفات موجود موقتاً یک کتاب را برای تدریس هر ماده انتخاب و بر طبق مقررات این تصویب‌نامه منتشر نماید. اصل تصویب‌نامه در دفتر نخست وزیر است. از طرف نخست وزیر، وزیر فرهنگ، دکتر خانلری

بنابراین با مذاکراتی که به عمل آمد، در اجرای ماده ۴ تصویب‌نامه مزبور این طرح به شرح زیر به تصویب رسید:

«در اجرای ماده ۴ تصویب‌نامه قانونی هیئت وزیران مورخ ۴۱/۱۲/۱۸، شورای عالی فرهنگ در هزار و پنجاه و چهارمین جلسه مورخ یکشنبه ۴۲/۲/۸ تصویب نمودند که کمیسیون‌هایی از طرف وزیر فرهنگ تعیین و مأمور شوند کتاب‌های دبیرستانی موجود را بررسی نمایند و کتاب‌هایی را که باید در سال تحصیلی ۴۳ - ۴۲ تدریس شود انتخاب کنند.»

با عنایت به این نوشتار، در جدول زیر فهرست اسامی تعداد ۶۳ کتاب درسی و قرائتی مورد تصویب شورا طی سه دهه (۱۳۰۴-۱۳۳۵) ملاحظه می‌شود:

جدول فهرست عنوان‌های کتاب‌های درسی و قرائتی مصوب شورای عالی معارف / فرهنگ

ردیف	عنوان کتاب	مؤلف	جلسه شوری	تاریخ جلسه	تصمیم‌منته‌ده	توضیحات
۱	[مجموعه] کتاب‌های الفباء	مهدیقلی‌خان هدایت	۴۲	۱۳۰۴/۱۱/۵	موافقت با طبع	جهت تدریس در مدارس دولتی
۲	رسم‌المشق در ۳۶ جلد	میرزا حسین‌خان سیفی عمادالکتاب	۱۳۰	۱۳۰۷/۱۰/۷	تصویب رسم‌المشق نامبرده در مدارس	به‌منظور ترویج خط فارسی تحت یک قاعده مخصوص
۳	تاریخ ایران باستان	مشیرالدوله پیرنیا	۱۳۸	۱۳۰۸/۳/۱۴	تصویب تلخیص و طبع کتاب	جهت تدریس در مدارس متوسطه
۴	مکانیک	حسینقلی‌خان عطایی	۱۳۹	۱۳۰۸/۳/۲۱	تصویب طبع	جهت تدریس در مدارس
۵	جغرافیای عمومی	شاهزاده عباس میرزای اسکندری	۱۷۷	۱۳۰۹/۱۱/۷	تصویب بررسی کتاب	
۶	تاریخ ادبیات ایران	رضازاده شفق	۲۴۶	۱۳۱۲/۷/۱۸	تصدیق مطابقت با پرگرام رسمی	
۷	شیمی	احمدخان رضاقلی‌زاده	۲۴۶	۱۳۱۲/۷/۱۸	تصدیق مطابقت با پرگرام رسمی	
۸	منتخبات تاریخ ادبیات فارسی	بدیع‌الزمان فروزانفر	۲۵۳	۱۳۱۲/۸/۱۵	تصدیق مطابقت با پرگرام رسمی	
۹	ترجمه اصطلاحات و لغات علمی	؟	۲۵۶	۱۳۱۲/۱۰/۱۳	پیشنهاد ضرورت تدوین کتاب	به‌منظور جلوگیری از ترجمه سلیقه‌ای لغات علمی دروس توسط معلمان
۱۰	قطعات منتخبه، در ۳ جلد	اسماعیل امیرخیزی	۲۹۷	۱۳۱۳/۱۱/۲	با تأیید بدیع‌الزمان فروزانفر و تصویب شورا	جهت استفاده دانش‌آموزان دبیرستان

ردیف	عنوان کتاب	مؤلف	جلسه شوری	تاریخ جلسه	تصمیم متخذه	توضیحات
۱۱	لابراتور شبیمی	حسامزاده بازارگاد	۲۹۷	۱۳۱۳/۱۱/۲	با تأیید دکتر محمود حسابی و تصویب شورا	جهت استفاده دانش‌آموزان دبیرستان
۱۲	اخلاق روحی	روحی، نماینده مجلس شورای ملی	۳۳۳	۱۳۱۵/۵/۲۸	با تأیید بدیع‌الزمان فروزانفر و تصویب شورا	جهت قرائت دانش‌آموزان در خارج از برنامه
۱۳	راه خوشبختی	تألیف دکتر پوشه، ترجمه دکتر نصرالله کاسمی	۳۴۰	۱۳۱۵/۹/۳	تصویب شورا	جهت قرائت دانش‌آموزان در خارج از برنامه
۱۴	رساله صدپند	سید حسین عدالت	۳۴۰	۱۳۱۵/۹/۳	تصویب تقدیر از مؤلف	جهت قرائت دانش‌آموزان در خارج از برنامه
۱۵	تاریخ جنگ‌های هفتصدساله ایران و روم	سرهنگ غلامحسین مقتدر	۳۴۷	۱۳۱۶/۲/۱۴	با تأیید رشید یاسمی و تصویب شورا	جهت قرائت دانش‌آموزان در خارج از برنامه
۱۶	خودآموز موسیقی	ضیاءالدین مختاری	۳۴۷	۱۳۱۶/۲/۱۴	با تأیید علینقی وزیری و تصویب شورا	چاپ برای تدریس در آموزشگاه‌ها
۱۷	تاریخ عمومی ایران در ۲ جلد	مجدزاده صهبا	۳۵۷	۱۳۱۶/۷/۲۷	بنا به تأیید رشید یاسمی و تصویب شورا	مفید برای تدریس در کلاس‌های اول و دوم دبیرستان
۱۸	دو کتاب: گلستان نیکبختی و پندنامه سعدی	محمدعلی جمال‌زاده	۳۸۳	۱۳۱۷/۴/۸	تأیید و تصویب	جهت قرائت دانش‌آموزان در خارج از برنامه
۱۹	زن در عصر جدید	دکتر آشتیانی	۳۹۱	۱۳۱۸/۱/۷	با تأیید رحیم نامور و تصویب شورا	جهت قرائت دانش‌آموزان دختر دبیرستان‌ها در خارج از برنامه
۲۰	خواندنی‌های کودکان افسانه‌ها است	علینقی وزیری استاد دانشگاه	۳۹۴	۱۳۱۸/۳/۲۹	با تأیید محمدعلی فروغی و تصویب شورا	جهت قرائت دانش‌آموزان دبستان‌ها در خارج از برنامه

ردیف	عنوان کتاب	مؤلف	جلسه شوری	تاریخ جلسه	تصمیم متخذه	توضیحات
۲۱	تاریخ عمومی و ایران	نصرت‌الله فلسفی، علی اصغر شمیم	۴۰۱	۱۳۱۸/۸/۲۲	منطبق با برنامه رسمی و تصویب	جهت کتاب درسی سال چهارم دبیرستان‌ها
۲۲	علم در خانه و جامعه	پازارگاد	۴۰۵	۱۳۱۸/۱۰/۲۵	تصویب تألیف	جهت قرائت دانش‌آموزان دبستان‌ها در خارج از برنامه
۲۳	کتاب رسم سال چهارم و پنجم متوسطه	حسین هورفر	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۲۴	شیمی سال چهارم و پنجم متوسطه	دکتر وارطانی، قاسمی و رضا قلی‌زاده	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۲۵	جغرافیای سال چهارم و پنجم متوسطه	کیهان، فلسفی، شمیم	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۲۶	فیزیک سال پنجم متوسطه		۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۲۷	حساب استدلالی و جبر و مقابله سال اول و دوم دانشسرای مقدماتی	دکتر نراقی و دکتر افضلی‌پور	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۲۸	زبان فرانسه سال چهارم و پنجم متوسطه	دکتر علی‌اکبر سیاسی و دیگران	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۲۹	هندسه سال چهارم و پنجم متوسطه	هورفر، دکتر آل‌بویه	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۳۰	فلسفه سال ششم	دکتر علی‌اکبر سیاسی	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۳۱	حساب استدلالی سال ششم متوسطه شعبه ریاضی	دکتر نراقی و دکتر افضلی‌پور	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	

ردیف	عنوان کتاب	مؤلف	جلسه شوری	تاریخ جلسه	تصمیم متخذه	توضیحات
۳۲	کتاب‌های جبر و مثلثات شعبه‌های ریاضی و طبیعی	وحید و فاطمی	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۳۳	هندسه و مخروطات سال ششم علمی شعبه ریاضی	دکتر اسدالله آل بویه	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۳۴	هندسه تحلیلی سال اول دانشکده فنی	دکتر احمد عقیلی	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۳۵	هندسه رقومی و ترسیمی شعبه‌های ریاضی و طبیعی	فاطمی و دکتر آل بویه	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۳۶	کتاب رسم سال ششم شعبه‌های ریاضی	حسین هورفر	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۳۷	تاریخ سال پنجم متوسطه	رشید یاسمی	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۳۸	کتاب‌های مکانیک و فیزیک سال ششم شعبه ریاضی		۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۳۹	هیئت سال پنجم متوسطه	دکتر ابوالقاسم غفاری	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۴۰	حساب و هندسه دوره ابتدایی	نراقی	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۴۱	بهداشت دوره ابتدایی	صحیحی و دکتر نصیری	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۴۲	نقاشی دوره ابتدایی		۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۴۳	خیاطی دوره ابتدایی	بانو قمر شیوایی	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	

ردیف	عنوان کتاب	مؤلف	جلسه شوری	تاریخ جلسه	تصمیم‌منته‌ده	توضیحات
۴۴	تاریخ دوم و سوم و چهارم ابتدایی	حسین فراهودی	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۴۵	جغرافی دوم و سوم و چهارم ابتدایی	علی اصغر شمیم	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۴۶	موسیقی و سرود شش ساله ابتدایی	خالقی	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۴۷	فارسی و اخلاق دوره ابتدایی	بهمنیار و شجره	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۴۸	علم‌الاشیاء دوره ابتدایی	صحبی و محمدعلی گلشائیان	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۴۹	الفبای دبستان	باغچه‌بان	۴۲۶	۱۳۲۰/۶/۱۸	تصویب تألیف	
۵۰	گیاهان بی‌گل	دکتر خبیری	۴۳۲	۱۳۲۰/۸/۲۰	تصویب تألیف	برای محصلان دانشسرای عالی
۵۱	روان‌شناسی آموزش و پرورش	دکتر مهدی جلالی	۴۳۲	۱۳۲۰/۸/۲۰	تصویب تألیف	برای محصلان دانش‌سرای مقدماتی
۵۲	سخنان علی (ع) از نهج‌البلاغه در دو جلد	با ترجمه جواد فاضل	۴۹۸	۱۳۲۳/۷/۲۵	با تأیید سید محمد تدین و تصویب شورا	برای استفاده دانش‌آموزان دبیرستانی، به منظور ترویج عقاید دینی و اخلاقی
۵۳	انشا و دستور برای کلاس‌های ۵ و ۶ دوره ابتدایی روستایی	دکتر هوشیار	۵۵۸	۱۳۲۵/۳/۲۵	تصویب تألیف	
۵۴	جغرافیا برای کلاس‌های ۵ و ۶ دوره ابتدایی روستایی	ذوالریاستین	۵۵۸	۱۳۲۵/۳/۲۵	تصویب تألیف	
۵۵	شرعیات برای کلاس‌های ۵ و ۶ دوره ابتدایی روستایی	دکتر ادیب طوسی	۵۵۸	۱۳۲۵/۳/۲۵	تصویب تألیف	

ردیف	عنوان کتاب	مؤلف	جلسه شوری	تاریخ جلسه	تصمیم متخذه	توضیحات
۵۶	حساب و هندسه برای کلاس‌های ۵ و ۶ دوره ابتدایی روستایی	دکتر صحیحی	۵۵۸	۱۳۲۵/۳/۲۵	تصویب تألیف	
۵۷	تاریخ ایرانی برای کلاس‌های ۵ و ۶ دوره ابتدایی روستایی	دکتر عامری	۵۵۸	۱۳۲۵/۳/۲۵	تصویب تألیف	
۵۸	صنایع روستایی و نقاشی و تصاویر برای کلاس‌های ۵ و ۶ دوره ابتدایی روستایی		۵۵۸	۱۳۲۵/۳/۲۵	تصویب تألیف	
۵۹	احکام القرآن	امیری گروسی	۷۷۳	۱۳۳۰/۲/۱		جهت مطالعه خارج از برنامه دانش آموزان متوسطه
۶۰	رهنمای حق	آیت‌الله شیخ بهاء‌الدین محلاتی	۷۷۳	۱۳۳۰/۲/۱		جهت مطالعه دبیران و آموزگاران
۶۱	ستون دین	نصرت‌الله کاویانی	۸۶۵	۱۳۳۳/۱۰/۲۶	با تایید آیت‌الله شعرانی و به شرط تصدیق کمیسیون اجتهاد و افتاء	جهت مطالعه خارج از برنامه دانش آموزان متوسطه
۶۲	خانه‌داری	؟	۹۲۶	۱۳۳۵/۱۰/۳۰	تصویب تألیف کتاب	

منابع

۱. مرکز اسناد شورای عالی آموزش و پرورش، مصوبات و صورت مذاکرات شورای عالی معارف (۱۳۱۷-۱۳۰۱) / فرهنگ (۱۳۴۶-۱۳۱۷) / آموزش و پرورش (۱۳۴۷) تاکنون.
۲. نوید ادهم، مهدی و روح‌بخش، رحیم (۱۳۹۹). تربیت معلم به روایت اسناد: مصوبه‌های شورای عالی معارف / فرهنگ / آموزش و پرورش. انتشارات دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی. تهران.